

Część III

VARIA

Bronisława Lindert

Z FRAZEOLOGII UŻYWANEJ PRZEZ KRZYSZTOFA ANDRZEJA SZEMBEKA¹
NA POCZĄTKU XVIII W.

(na podstawie kazań wydanych pt. *Rosa Tajemnic Niebieskich Pasterfką Praoc Kwitnące. Wdzięcość Nauki Wonością Serod Chrystufowi przygotowane Nd drogę zbawienną Prowadzące; albo Kazania Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Imci; Krzysztofa, Andrzeja, Jana, Na Słupowie Szembeka Biskupa Warmińskiego, y Sambiańskiego Świętego Państwa Rzymskiego Xiążęcia, Ziemi Pruskiej Prezydenta, w Różnych Kościołach Dycezyi swoich, Chełmskiej, Przemyskiej, Warmińskiej, y po innych ambonach Miene. Od najniższych Słup O O.S.J. u Świętej Lipki Misjonarzy w iednym Tomie na trzy części Rozłożone*². *Typis Collegii Brunabergenſis Societatis Jezu Anno 1740*)

O frazeologii staropolskiej ukazał się oparty na dłuższym tekście mój artykuł pt. *Z frazeologii staropolskiej używanej w języku polskim na Litwie na początku XVII w.* (na podstawie *Discursu Nabożnego A. S. Radziwiłła*, wydanego w Wilnie w 1636 r.)³; poza tym zanotowane zostały w słownikach czy słowniczkach dołączonych do opracowań języków pisarzy pewne związki frazeologiczne (G. Knapiusza - XVII w., M. A. Troca - XVIII w., B. Lindego - początek XIX w.,

¹ Krzysztof Andrzej Jan Szembek był synem Franciszka Szembeka, starosty bieckiego, który w 1685 r. otrzymał kasztelanie sanocką, a następnie kamieniecką, i Barbary Rupniewskiej, kasztelaneki sądeckiej. Studiował na uniwersytecie krakowskim i praskim, następnie był kanonikiem krakowskim, proboszczem generalnym miechowskim, sekretarzem koronnym, biskupem chełmskim, przemyskim i warmińskim (zob. K. N i e s i e c k i, *Herbarz Polski*, t. 8, Lipsk 1841).

² Część 1 (do s. 160) zawiera kazania wygłoszone w czasie pobytu w Chełmie, część 2 (do s. 238) - kazania wygłoszone w czasie pobytu w Przemysku, wreszcie część 3 (do s. 416) - kazania wygłoszone w czasie pobytu w Warmii.

³ Wydane w "Annales UMCS" 1972, sectio F, vol. 27, z. 5.

w opracowaniu T. Bajerskiego⁴ czy w *Słowniku języka Jana Chryzostoma Paska* i współcześnie wydawanym *Słowniku polszczyzny XVI w.*). Słownikami frazeologicznymi z późniejszego okresu są niewielki *Słownik frazeologiczny* A. Krasnowolskiego wydany w 1898 r. oraz obszerny, dwutomowy *Słownik frazeologiczny języka polskiego* S. Skorupki wydany w latach 1967-1968.

W niniejszym artykule chciałabym przedstawić szereg przykładów na związki frazeologiczne używane przez K. A. J. Szembeka w jego kazaniach. Są one o tyle ciekawe, że tylko kilka z nich ma odpowiedniki w wyżej wymienionych słownikach⁵.

Oto przykłady⁶:

Bawić się słowami i obszernością mowy 'mówić długo używając niepotrzebnych słów': *y owszem często bawiąc się słowami y obszernością mowy, nie dotykamy tego, co byś nayprzynoypalniejszyego powinno*, s. 3.

Biegle i czułe oko 'baczne oko': *którzy mi szersze y pracowicie dopomógdś raczyli, rządow tuteyszey Dyecyezi, iedni bieglým y czułym okiem, drudzy nieprzykrzonym uchem y nieustawiając nigdy praocą*, s. 158.

Brac na uwage 'zastanawiać się': *Gdy jednák nieco tę prawdę ná uwage biorę, aliśdci upátruję, że wielu takich się znayduie, którzy od światá zaslepieni, óde rozumieją; s. 283; Zaiśte kiedy wśyśtkie ód tego światá rzeczy głębiey ná uwage bierzemy nie tak státego, nie tak trwałego, y wśpánidłego nie znayduiemy, oby dostáteczne sercu náśsemu dáto upokoienie*, s. 314.

Brac sobie okazję 'mieć okazję': *Z kąd y ia biorę sobie ókázję mowid*, s. 28.

Brac wzrost 'wzrastać': *w powinnym ku niemu postúszestwie y synowskiej miłósci, wzrost bráli*, s. 313.

Być pod figurą 'być symbolem': *Jeszcze ólbowiem w stárym Testámencie, gđkie to wśyśtko pod figurámi tylko byto*, s. 153.

**Być pod postúszestwem* 'być posłusznym': *Panny Chrystusowe [...] ódaby same pod postúszestwem będąc, one wiernie praktykówdy*, s. 17.

Być w dole i nizinie niedowiarstwa 'być wielkim grzesznikiem': *Będąc on bowiem w dole y nizinie niedowiarstwa, y niedoskonałósci zgi-nąć by był*, s. 93.

⁴ T. B a j e r s k i, *O języku pieśni Konstancji Benisławskiej*, Lublin 1961.

⁵ Zaznaczam je gwiazdką.

⁶ Ponieważ zdania są bardzo długie, rozwlekłe, przytaczam tylko ich części, w których występują związki frazeologiczne.

Być wielkim względem czegoś 'być wielkim z powodu czegoś': Ignacy Święty, którego dzień dzisiejszego solenną obchodzimy uroczystością, był wielki względem imienia swego, dla wysokiego urodzenia, s. 346.

Być w podziwieniu 'być podziwianym': był w podziwieniu wielu, z niezłomnych cnót świętych swoich, s. 94.

Censurować w kimś akcje 'kontrolować czyjeś działanie': Ci Żydzi Faryzeuszowie, którzy najmniejsze w Chrystusie Pánu censurowali akcje, s. 12.

Ciążki pocieszyciel 'wielki pocieszyciel': Wszyscy wy jesteście bardzo ciężcy pocieszyciele, s. 359.

Czas względem czegoś 'czas do czegoś': nie jest czas teraz względem nagrody, s. 404.

*Cud wigor zdrowia 'czuć się zdrowym': żadnego przystym nie osuń wigoru zdrowia w całym dziele swoim, s. 232.

Czynić coś na oko 'tworzyć pozornie': Nie dosyć namyślnie na oko tylko czynić reformę, s. 355.

Czynić komput 'obliczać, robić rejestr': z próżnej chwały, kazał komput czynić licznemu ludu swego, s. 285.

Czynić w nadzieję 'czynić z nadzieją': to jest wszystko to czyniłeś dla Boga y umadziłeś chwały niebieskiej przez którą przeyradł, że jego prace Apostolskie miały być obficie rekompensowane, s. 337.

*Chodzić w drogach 'zachowywać': są twoją interesyją chodzili szersze w drogach przykazania Boskiego, s. 14.

Chwalebnie wydawać się 'być godnym uwielbienia': róny owe iáko naysławniejsze róże, y znáki wielkiego zwycięstwa wnim się chwalebnie wydawaia, s. 75.

*Dać odpór 'rozprawiać się ostro': Chrystus Pán pełny dobrości y pokory odpor dał tey zelazywej imwektywie, s. 12.

Dać prośbę 'wysłuchać prośby': Idź w pokoju d Bóg Izraelski niech ci da prośbę twoją, o którąś go prosił, s. 325.

Dać się słyszeć z czymś 'dać się poznać z czegoś': O to y dąsieszy wielki Apostól, lubo był tak ádrliwy, że się dał słyszeć drugim uozniom Páńskim, z chwalebną resoluoyą położenia życia swego z Chrystusem Pánem, s. 88.

Dać się słyszeć z łzami 'płakać': nie raz on z łzami dał się słyszeć, s. 10.

Dać w cenę czegoś 'dać za cenę czegoś': dał Syná swego w cenę odkupienia, dáiąc oraz ádłego siebie w nagrodę przyposobienia, s. 195.

Darować imię 'nadać imię': Dlaczego y Bog wyniószył go, y dąrował mu imię, które jest nad wszelkie imię, s. 74.

Delektować zapatrzenie się 'zachwycać, przyciągać wzrok': Wi-dziada mówi Pismo Święte niewiaŝtá drzewo w Raju, że było dobre do te-dzenia, piękne oczom, y że delektowało zapatrzenie się, s. 90.

Delikatne i młode lata 'dzieciństwo': Nie waŝdziqo bowiem nie Teresá Święta ani ná delikatne y młode lata, ani ná trudność drog, ani ná wielkość nad siły rezolucyi ŝwoicy, wychodzi z domu oycowskiego la-dwie lat siedm maicoa, s. 21.

*Dojść do żywego 'dokuczyć bardzo': Ześle na kogo Bog Wszeh-mogący złego ŝądziada, który mu doymie do żywego, dopuści na ŝławę u-ŝczypliwy język, niedostátek ná fortunie, s. 128-129.

Dopuścić na ŝławę uszczypliwy język 'obmawiać, rzucić obelgi', jw.

Drapieżne łakomstwo 'skłonność do grabieży': łakomŝtwa drapież-nyego nie ŝtychác było, iáko pod Herodem y Filipem Tetraroha, s. 137.

Gasić cnoty 'pomniejszać cnoty': y żebym miał chwalić dŝisiey-ŝq oblubienieq Chryŝtufowq Teresq Świętq gáŝqo cnoty innych ŝwiętych, s. 15.

*Głęboka pustynia 'odległa pustynia': ródŝiby uddi ŝię ná głę-bokie puŝtynie, s. 230,

Gorqość ducha 'niepohamowana chęć': Uwaŝdziqo bowiem wniey gorq-cość Duchá Dar dány od Boga, przeniknienia nauŝkryŝŝyoh támiennio, s. 16.

Grube pogaństwo 'głupie pogaństwo': Owo grube pogaństwo zdumie-wáta ŝię ná iego przedziwnemi uŝzynkami, s. 94.

Grunt duszy 'głębka duszy': Odkryje wielkie ŝkárby, które oná miała w gruncie Duŝy ŝwoicy, s. 16.

Grzechowa akcja 'grzeszna działalność': uchronił iq od pierwo-rodnego grzechu, od inklinacyi do grzechu y od wszelkiej grzechowej ak-cyi, s. 6.

Grzechy ogarnęły 'grzechy opanowały': poniewaŝ nas od żywota ma-đierzynakiego grzechy ogarnęły, s. 289.

Iść bitym gościńcem cnot 'żyć cnotliwie': Nie kontentowáid ŝię bowiem Teresá Święta iść bitym gościńcem cnot, s. 16.

Iść kamieniem 'zapaść się': wznieconu herezyo iđi kámiennem w bezdenne przepáŝci, s. 142.

Iść w refleksje 'rozmyślać': iednak w tę pofreal refleksyq, s. 7.

Jasne błyskanie 'błyskawica': taki był syn gromotu albo jasne błyskanie Jakub S., s. 409.

Jest komuś wszystko czyste 'ktoś jest bez winy, wszystko jest mu darowane': *Dzisiaj jałmużnę, a oto wszystko jest wam czyste*, s. 381.

Kładź kogoś w popolicieści z kimś 'stawiać kogoś na równi z kimś': *Z wielką iednąk dierpliwością ponosi Jozef Święty te wyroki, przez które prawidenoja Boska kładzie go w popolicieści z drugimi, nie wstydi się dopuszczonogo ubostwa*, s. 103.

Konsekrować prymioje rozumu 'poświęcać pierwszeństwo rozumu': *Dlatego powinniśmy zaraz konsekrować prymioje rozumu nášego y ponawid to, coś my przy Chrście świętym obiedoli*, s. 21.

Krzyż uszczepiwego języka 'przykrość z powodu obmowy': *Zsyła Pan Bog ná kogo z nas różne dolegliwości, iuż to dotykaięo iednych ubostwem, drugich uszczepiwego języka krzyżem, inni ledwo szatankim od- ięd się mogą pokusom*, s. 75.

Kwitnąć w niezliczone cnoty 'odznaczać się wieloma cnotami': *Spodiewam się, że także stan zdakony, kwitnący w niezliczone anoty, dáleko będzie od owy Basyłego Świętego przerażajęocy expressejyi*, s. 17.

Lekki w wierze 'małej wiary': *udaięo się z ludźmi niespokojnymi, y w wierze lekkimi*, s. 353.

Lew piekielny 'diabeł': *idko odpor dać mamy cswaidęoemu ná nas, y ná duşę nášę lwu piekielnemu*, s. 147-148.

Martwić namiętności 'poskramiać namiętności, umartwiać się': *ieżeli martwić namiętności widane, iest sprawiedliwość, Chreściatskiego oziowikó?*, s. 101.

Mętność umyśtu 'silna wola': *y niezwydięzoną onę Diakonśkiego umyśtu mętność, okrutnymi gotuje się zwydiękyć mękami*, s. 295.

Mieć głowę zaprzętnioną trunkiem 'być upitym': *Ztęd rozumiał He- li, że Anna niezostawała przy sobie, y że głowę miała zaprzętnioną trunkiem*, s. 324.

Mieć na pamięci 'pamiętać': *Mieymy ná pamięci potrzebną Psalmisty náukę*, s. 304-305.

Mieć oko nadozymś 'spojrzeć na coś, może też pamiętać o czymś': *miey oko nád potrzebami ndszami*, s. 111.

Mieć się do miecza 'walczyć mieczem': *Którzy się mieć będą do miecza, mieczem zginą*, s. 223.

Mieszad we dwoje 'zakłócać spokój podwójnie': *W kielichu, w którym mieszad, mieszaydie mu we dwoie, idko się wynosił y w rosko- szadch zostawał, takie daydie mu udręczenie y lament*, s. 413-414.

Młodość wieku 'dzieciństwo': Obaczymy; iżka była doskonałość uprągnięcia Teresy Świętej od młodości wieku, s. 20.

Mniemany ojciec 'przybrany ojciec': Nie kogo innego Ewangelia Święta wyraża tylko wielkiego Pátryárchę Józefa Świętego, Ojca mniemanego Zbawiciela Chrystusa Pána, s. 99.

Nadoż się uchylać 'opadać w dół': koź sáś ták sporządzone były, że potocznością swoją konformowały, się, y szły według wagi teyże mchiny, czyli to wybijać się w górę, czyli też nádoż uchylać, s. 19.

Nadymająca mądrość 'głupia mądrość, głupota': mniemy sobie powdaić nadymające mądrości, światá tego, s. 204.

Nagnać wody do oczu 'napełnić oczy łzami': O oczach Chrystusa Pána Jan złotousty pisze: Wyrzucił ná Piotra y roztopniało serce tego, y nágnął wody do oczu, áby płakáły, s. 92.

Nakłaniać kolana 'klekać': że jest ten, ná którego Imię, niebieskie, ziemskie, y podziemne stworzenia nakłaniają kolana, s. 203.

Napełnione szaty 'przetykane szaty': drogiami klejnotami młajo nápełnione szaty, s. 165.

Naważność utrapienia 'wielkie kłopoty': Jeśli powstá wiatry sádtarskich pokus, jeśli upadą w naważności utrapienia, podnieś oko ná tę gwiazdę Morsá, wzywaj Mária, s. 254.

Nieprzełomana moc 'wielka siła': y nieprzełomany w Wáwrzynou Świętym mocy, s. 295.

Niesprzykrzone ucho 'ciągle słuchanie': zob. pod biegle i czułe oko.

Nieszczęśliwość czasów 'złe czasy': boć y we krwi samey znajduje się ieszcze chęć, y uprągnięcie szczęśliwych sukcesów, które jednak zepsowała nieszczęśliwość czasu, s. 101-102.

Nie zostawać przy sobie 'tracić przytomność': Ztąd rozumiał He-li, że Anna niezostawała przy sobie, y że głowę trunkiem záprzątnoną, młáda, s. 324.

Nikozemna studnia 'mało warta studnia, sucha lub brudna': kopiecie sobie studnie nikozemne, które wody nie zachowują, a choć też młajo, to sápetną, nieczystą y błotnistą, s. 315.

Noc w swoim biegu połowę trzyma 'północ': Przyszła zaś poządáná tá godzina [...] w której to gdy wszystko w wielkiej zostawało śichości, y noc w swoim biegu, połowę trzymá. wszechmocny głos Boski z Królewskiego thronu przyszedł, s. 65.

Obfitować w wesołość 'być wesołym': Pragniecie y tyasycie sobie,

onego prągnąc y życzyć powinniście Pobożni Kátolicy w podobną obfitować wesołość, s. 172.

Obozy grzechów 'wielka ilość grzechów': Chociażby największe obozy ściągających na zgubę Duszy grzechow powstały przeciwko mnie, obdawać się nie będą, s. 235.

Odbierać ochotę 'doznawać ulgi': stym w/syftkim uprzedzeni zawsze byli owocu krzyżowego cierpienia: przez co wielką na duszy swojej odbierali ochotę, s. 31.

Oddawać dank 'składać hołd': Po narodzeniu Pańskim, gdy w/syftkie stworzenia oddawały dank, s. 50.

Odebrać skutek 'wejść w życie': Zaraz idk pierwej Rodzice nasi skosztowali zakazanego owocu w ráiu, tak na tych miast ferowany dekret śmierci skutek swoy odebrał, s. 235.

Odiąć się szatańskim pokusom 'przeciwstawić się pokusom szatana': Zayła Pan Bog na kogo z nas różne dolegliwości, już to dotykając iednych ubóstwem, drugich uszczypliwego języká krzyżem, inni ledwo szatańskim odiąć się mogą pokusom, s. 75.

Odprawować podróżę 'podróżować': Z iednego do drugiego miasta ciężką odprawującemu podróżą, s. 114.

Odzyskać się przez dziękczynienie 'wyrażać podziękowanie': Kościoły nawet same przy namięnionych aktách, odzyskują się przez dziękczynienie Pánu Bogu, s. 197.

Osierociałe ubóstwo 'sierota': bronście wdowy y osierociłże ubóstwo, s. 312.

Otrzymać estymę 'mieć przeświadczenie': y dla tego udać się czyli to do onoty, czyli do występku, ażeby tylko estymę otrzymać mogli, że są znoum szczęśliwemi, y bogdtemi, s. 102.

Oziębłość afektu 'brak uczucia': Znayduie się w inszym oziębłość afektu ku Pánu Bogu y bliżniemu, s. 13-14.

Pić kielich doczesnego utrapienia 'znosić cierpienia': Dáleko ináčszy dzieie się z tymi, którzy nátym tu pádole życia misernego wesołym wymstem kielich doczesnego utrapienia pią, s. 414.

Pociągnięcie do nawrócenia 'skłonienie do nawrócenia': inspiruie politowánie nád grzesznikámi, y pociągnięcie ich do nawrócenia, s. 23.

Podawać do refleksji 'nasuwać myśl': Te krzyże które na murách wyrósone widzimy, podają do refleksyi, ażebyśmy podobne na fercach naszych rysowali, s. 55.

Pokazać na mowie 'wskazać w mowie': y pokazać sechce na teraźniejszy mowie, s. 16.

Pokazać w samym skutku 'wykonać': *aby co w sercu swoim myśleli, w samym skutku pokazali*, s. 317.

Policzyć w komput 'policzyć razem': *zapewnie nas w komput świętych Bożkich policza*, s. 314.

Położyć przykład 'dać przykład': *Mogłoby podobno kto rozumieć, że Piśmo święte tak wielkiej niewspomniło rzeczy y niepołożyło przykładu tak wielu onot*, s. 4.

Popęził niemiłosierdzie 'być niemiłosierdnym': *iak prętko wyszedł od obecności Pańskiej, wielkie nie miłosierdzie nad bliźnim swoim popełnił, czego w oczach Pańskich nie śmiał*, s. 87.

Post poświęcający 'post związany z poświęceniem kościoła': *Od postu tedy poświęcającego doszła się funkcya poświęcenia Kościoła*, s. 371.

Powstał w estymacji 'być poważanym': *Jednakże ci w szyscy prągnąc takim sposobem powstał w estymacji, zawiadzeni y omyleni zostali*, s. 208.

Pozwolił sobie do widzenia 'zgodzić się na zobaczenie siebie': *ażeby sam Chrystus Pan, Zbawiciel nasz pozwolił siebie samego do widzenia*, s. 87.

Pójść do ukontentowania 'być zadowolonym': *Zyszyby sobie każdy mieć podobne pożądane nowiny, dążąc się taką nadzieją, że wszystko podydać mu do ukontentowania*, s. 156.

Prowidował miserii 'opatrzyć biedę': *Wskrzesza ich, iako Dobrodziejów wielkich, ażeby prowidowali miseryi podupadłych ludzi*, s. 100.

Przejrane staranie 'przeznaczony zabieg': *Pokazuje się dalsze w Salomonie od Dawida przesyrdne stárdnie temi wyrósne słowa*, s. 9.

Przełożony piwnicznych 'cześnie': *ó przedę na szczęśliwym powodzeniu przełożony piwnicznych, nie wspomiał na Iozefa*, s. 113.

Przełożył prawdę 'wyjaśnić': *Biskup tedy lub Kmieśtnik Jego otworzył powinien ludowi y Owieczkom oasy, y przełożył prawdę, iako się tego ochronić potrzeba*, s. 368.

Przeniknienie serca 'wzruszenie': *Wiele sław, tyle przeniknienia serca. (Quot hic verba, tot sunt stimuli, tot tentationes)*, s. 360.

Przychodził na hańbę 'hańbić się': *nichoy nie przychodzą Chrześciance na tę hańbę, ażeby z rąk niewiernych żydów, lub chleba lub najmniejszej rzeczy potrzebować mieli*, s. 111.

Przyoiqnął fatalne skutki 'zaszkodzić bardzo': *ó co największa, że fatalne zbawieniu swemu przyoiqnęli skutki*, s. 208.

Przyjść do refleksji 'zastanowić się': *Przyjdzie podobno się ie-*

dnemu do refleksji; że ja zdołam mówę pierwszą moję Pasterką od Krzyż-
żół; s. 26.

Rozesnać miarę i proporcję 'ocenić wielkość': Jemu przynależy ro-
zesnać miarę, y proporcję, doskonałości Chrześcijańskiej, s. 15.

Rozpływały się oczy 'płakał': z'ródła rozpływały się nieraz oczy
iego od serdecznego żalu że to popełnione niedowiarstwo, s. 93-94.

Rozprószyć substancję 'roztrwonić majątek': y tam sromotnie ży-
jąc rozproszył substancję swoją, s. 292.

Rozprzestrzenie usta nad kimś 'kierować mówę do kogoś': roz-
przestrzeniły się usta moje nad memi nieprzyjaciółmi, bom się uweselił
w Zbawicielu moim, s. 326.

Rozwiązwać usta 'mówić': teraz na pochwałę, w podróżą wybierają-
cych się tych wielkich Świętych, z drogi oraz ja sam, lubo mniey spo-
dzianie, chętnie isdnak usta moje rozwiążę, s. 79.

Rozwiodło się upragnienie 'rozwinęło pragnienie': Ażebyśmy zaś
daley poznali mogli, iako się rozwiodło upragnienie Teresy Świętej, s. 22.

*Serce skłonne 'serce życzliwe': Dał też Bog wszechmocący serce
skłonne, rezolucyą nienaruszoną, s. 17.

Skakać całemi siłami 'skakać z całą mocą': a iako toż Pismo
Święte wyraża, że Dawid skakał całemi siłami przed Panem Bogiem, a tak
prawdźiwie wesoł był, s. 167.

Skała niedoskonałości: kruszą się by najtwardsze skały wielkich nie-
doskonałości ndszych o ten grob Zbawiciela Pana, s. 75.

Stodczyz niebieska 'podniosłe uczucie': Kiedy ona kosztowała sto-
dyczyz niebieskiej, y Dusza iey górnemi y gorącemi zabawiała się affektá-
mi, y aplikowała się do tego, do czego Duch Boski kierował, s. 19.

Sprawić morze też 'wywołać wielki płacz': Co wszystko potym
niewypowiedzianą feroc iey napełniło boleścią; y morze też sprawiło z wiel-
kiej ku Synowi swemu kompassyi, s. 4.

Sprawować onoty 'odznaczać się cnotami': niezliczone sprawowała
onoty, s. 11.

Sprawować rezolucję 'doprowadzać do postanowienia': Tá sdr-
liwość rezolucyą sprawnie, że interesowani jesteśmy do promowania ho-
noru Odkupiciela naszego, s. 23.

Sprzysające nad sobą widzieć nieba 'osiągać szczęście': że im
kto do większej honorow przychozi preeminencyi, y u ludzi estymacyi, im
bardziej sprzysające nad sobą widzi nieba, tym prędzsy zapomina znio-
mych, y przyjadł swoich, s. 112.

Stąd słowem 'być posłem': Dla czego au Mójżesz obawiał się stąd

śłowem do Faraona, y długo się w Piśmie Świętym wymawiał z takowey funkcji, s. 135.

Stanąć w stanie 'być w stanie': Stánęli uprawdźcie pierwsi Rodzice nási w stanie obfituicoyem w szczęście y radości, lecz nie státecznie, bo szczęścia tego w rękę nie utrzymáli, s. 278.

Suchość ducha 'ozieźbłość': Z drugiey strony omiáć dopuśczenie suchości ducha dla boiáni utrócenia nabożeństwa tym bardziej praktykować chwalebne y Święte uczynki, s. 340.

Suspicyja grzechu 'podejrzenie grzechu': gdyby byli mogli ná Boga Rodzicę Pánnę znależć iákką suspicyą grzechu, s. 12.

Szafować oczyma 'spoglądać zalotnie': co za odmiana w owych młodzieniaszkách y w owych pánienkách, które bardzo oczyma szafują. s. 90.

Szatańska perswazja 'namowa szatana': Czuisse się ośłowicze ie po pierworođnym grzechu przez Chrześc S. zmáńonym nie raz ná Sądán/kę perswazyą, śmiertelną ná duszę swoię zaciągniesz máku, s. 30.

Ściągnąć bytność 'przybliżyć obecność': Tás to iákká, ná którą záfse záfstugiwał sobie Abráham, ściągnęta do niego bytność Páná Boga, s. 154.

Ściągnąć rękę 'wyciągnąć rękę': gdy do zákasnego jabłká rękę ściągnęli, y toż samo siedli, s. 278.

Ściągnąć imaginacje 'wyobrażać sobie': y trabi się záfstugd w stánie, do ktorego kto ieft powotany, onot Świętych ściągnięto imaginacye, y cienie tylko iákkiey doskonałości malowány, s. 106.

Ścisłe więzienie 'ciężkie więzienie': Rozumiałby kto, ie gdy Iozef Pátryarchá utrócony był do ciemnego lochu, do ścisłego więzienia miał iuż tam toskliwe y z uprzykrzeniem życie swoje zákóńczyć, y z nim wśzelka zginąć pamiátka, s. 74.

*Uczynić kogoś w gromady ludzi 'rozumnożyć': Ja ciebie rozkrzewię, y rozumnożę, y uczynię cię w gromády ludzi, y damci tę ściemę y nasieniu twoiemu po tobie w ośiadłość wieczną, s. 210.

Uczynić z kimś miłosierdzie 'okazać komuś miłosierdzie': Pámiętny bądź o mnie kiedy ci dobrze będzie, y uczyni zenną miłosierdzie, s. 384.

Uczynić zmasę w niewinność 'naruszyć niewinność': ie grzech odmieriwszy naturę nászę w niewinności uczynił zmasę, s. 7.

Udmić się w ciele pod zasłoną 'zaciąć się': ie się Stóhce przed wiski świecące w ościsie pód zasłonę w ciele udmićto, s. 35.

Uderzyć o ziemię 'zrezygnować z czegoś': Uważyć byto, ie Ig-

nący Święty, w którym przedtym pónowało uprignienie wyfokiej sdrzy w wysku, wfsyftkie proâne te nádtieie o ziamie uderzyt, y ná potym prágnãt bãrdziesy bydt wãgãrdzonym ániãli atãrdãt siã o ãwiatowe honory, s. 349.

Uformowaó suplikã 'skierowaó proãbã': y ostatniã do Oyca swego uformowaó supplikã, s. 32.

Umartwiaó duchem 'uduchowió': jeœli náã duchem ãielefne sprawy umartwicie, sãc bãdãcie, s. 333.

Umknãó óhwały 'nie oddãã czci': ná perfwãzyã nieszczãsliwej mat-
konki Ewy, z ostatniã nas wfsyftkich ludzi zgubã, umknãt óhwały przyna-
leãzcey Bogu, s. 37.

Umknãó/umykaó rãk 'odwróció siã': jãk pãetko náã umknãt rãk, zwycieftwo uftãwãto z ftromy Izrdelitow, s. 116; nie umykaimy rãk od ubogich, s. 42.

Ustanowió mocno umyãt 'pogrzãzyó siã': Anna modlãc siã do Bogã umyãt swoy óãly tãk mocno uftãnowiã, ãe ããdny y z ziemskimi znikomo-
ãciami niemiããtã kointelligency, s. 324.

Utopiãó siã poãqãliwóãciami 'oddawaó siã caãkowicie poãzãd-
niom': Ze náã ta ziamia, ktãra nas pokryã ma, czãstokroã u nas uko-
chãna iãft, sprawiã to, ãe áffektãmi náãzemi, przywiãzani do niã y iãf-
teãmy, utapiãmy siã ftkodliwymi poãqãliwóãciami, s. 47.

Utopiãó siã afektem 'polubiã, okazaó miããã': przediwnym ftpo-
fobem ten Pustelnik chociaã nayuboãfzy, nie byã tãk miãym; Bogu, bo siã
byã utopiã afektem bãrdzo w tym, chociaã lichym wierzãtku, s. 128.

Uwieãó siã ziemskim afektem 'przywiãzaó siã do ziemi': Iãd-
nãkãe wiodiãsiã ziemskim afektem pierwftzy náã Rodzic, s. 37.

Uwodzió siã ludzkim dowcipem 'kierowaó siã ludzkim rozumem':
nie miãã ãwiãtãã Przenayãwiãtftzego Duchã, uwodziã siã dowcipem swaim lu-
dzkim czãfto bããdzãcym, s. 144.

Wiatry szãtanftkich pokus 'ochota do zãego': Iããli powftãiã wiã-
try ftãtanftkich pokus, jeãli wpãdãft w náwalnoãci utrãpienia, podnieã
oko ná tã gwiazãã Morszã, wzywãj Mãryã, s. 254.

Wdziãczny zapach 'przyjemny zapach': Te kããsiãã, ktãre wiããsiãmy
czãfto, ãe w gòrã idã przy wãdziãcznym zãpachu, ftã figurã náãzych modli-
tew, ktãre óãprawuieãmy, s. 55.

Wejãó z kimã w rachunki 'powierzyó komuã prowadzenie rachun-
kãw': Ze byã Pan bogaty, ktãry miãã wãodarzã swego, y z nim wftãdi w
rãchunki, ten náã wãodarz byã doniesiony do Pããã, iãkoby ftbftãncyã je-
go rozproftzyã, s. 296.

Wzwane imię nad kimś 'nadane imię komuś': nawrócony zaś lud mój nad którym wzwane jest Imię moje, gdy mię przeprosi, s. 380.

Wiedzany dom 'biedna chata?', 'zajezdny dom?': Idą ci Święci Rodzice od domu do domu, choć przynajmniej w poſpolitym wiedzonym domu słowem to Słowo, aż y tam mieyscá nieznaną (non erat eis locus in diversorio), s. 136.

Wielki aparat stroju i ludzi 'wspaniałość ubiorów i otoczenia': Gdy tedy widział owego Papieża Świętego, w tak wielkim apparacie stroju, y ludzi, rozumiał o sobie, że był daleko uboższy, s. 128.

Wielowładna żaska 'żaska, która wiele może': Supłykujemy gorąco, żebyśmy za wielowładną żaską gołni byli otrzymania pożądaných skutków Zmartwychwstania jego, s. 238.

Wierzyć przez wiarę 'wierzyć': wierzy przez wiarę czego nie widzi, s. 198.

W stanie prawa 'według prawa': Obawmy daley, idko w stanie prawd, drogie odkupienie jest jednym na powstanie drugim na upadek, s. 226.

Wybijac się w górę; 'podnosić się do góry': kotá zaś tak sporządzone były, że potocznością swoją konformowały się, y szły według wagi teyże máchiny, czyli to wybijając się w górę, czyli też nádoł uchyłając, s. 19.

Wydawać wielki splendor 'uzyskiwać wielki zaszczyt': Monarchowie świadá tego móni Xiążęta y Panowie, Stánu Rycerskiego odważni mężowie: wydawali wielki splendor, z heroicznych cnot swoich, s. 192.

Wydawać zapach cnot 'odznaczać się cnotami, zaletami': y wydając zápdach cnot Świętych przy pokucie, doznacie nad sobą wielkiego miłosierdzia, s. 229.

Wyniosły umysł 'wielkość, duma': Jeżeli który ma skłonność do wyniosłego umyśtu, ten potłmí przez pokorę, s. 355.

Wyuczony na piersiach 'wyuczony przez kogoś': Jednąkże Zbawicielu mój, Nowo-narodzony Pánie, wszakż wyuczony na piersiach twoich Ewángelista, górnolotnemu podobny orłowi, s. 35.

Wziąć kogoś kradzieżą 'wziąć podstępnie, wykraść': abyś námienił Faradónowi, ażeby mię wywiodł z tey ciemnicy: bo kradzieżą wzięto mię z ziemi Hebrayskiej, á tu mię do tego dołu niewinnie wsadzono, s. 113.

Wziąć w głęboką uwagę 'zwrócić wielką uwagę': weźmy w głęboką uwagę co Pánie Święty Apostól mowi, s. 181.

Zabawiać się afektami 'oddawać się uczuciom': Kiedy oná kosztowała ślodyczy niebieskiej, y Duszá iey górnemi y gorącemi zabawiała

się affektami, y aplikowiać się do tego, do czego Duch Bożki kierował, s. 19.

Zabawiać się niepotrzebnym rozmyślaniem 'niepotrzebnie rozmyślać, tracić niepotrzebnie czas': Drudzy zaś, którzy powołani są do pracy, radziły niepotrzebnym zdławiali się rozmyślaniem, s. 106.

Zaciągając konsekwencję 'przynosić następstwa': gdyż podobne rozrywki, fatalne nie tylko doczesnemu dobru, lecz y duszemu zbawieniu zaciągają konsekwencje, s. 298.

Zaśniejsza struktura 'lepszą budową': im znaczniejszą strukturą fabryki zdczyna się, tym bardzieszy głębsza fundamenta kopnąć potrzebą dla bezpieczniejszego ugruntowania, s. 72.

Zaczęć sąd surowy z sobą 'surowo osądzać się': Dla czego Ignący Święty zaczął sąd surowy z sobą, uważając napełnione myśli swoje duchem światowym, pretendującym chwały próżney, ciągnącym do fałszywych imaginacyi, s. 348.

Zacmiec błędami 'opanować bałwochwalstwem': á udac się do Egiptu grubemi zacmionego błędami, s. 137.

Zakwitnąć na wszystko 'obfitować we wszystko': y Krácy Nász zdkwitnie znówu ná wszystko prsy błogośławienstwie Boskim, s. 393.

Założyć u siebie pragnienie 'pragnąć': Pierwsi nasz rodzice w ráiu zdłożyli także u siebie nieślusne prągnięcie Bożtwá, s. 345.

Założyć za fundament 'postanowić': Zdłożyła onđ zd fundament umieć y anđ Chrystufa Pánd ukrzyżowanego, s. 18.

Zapaść na oczy 'zachorować na oczy': Albowiem idko przy iasnie świecącym słońcu żaden w ciemnościach nie zostáie; chyba, który ná oczy zdpađł y ośleplł, s. 243.

Zaprawiać kroki 'kierować kroki': nie wraóiać się już więcej do tej gubiácej nas ziemskiej szerokiey, y do piekła prowadzącoey drogi, lecz zdpráwiwszy kroki naszé w drogę ścisłą, s. 51.

Za szczęśliwym powodzeniem 'w powodzeniu': á przeię za szczęśliwym powodzeniem przełożony piwnicznych, nie wspomniat ná Iozefa, s. 113.

Zasłpiiony od światá 'oddany światu': Gdy jednák nieca tę prawdę ná uwagę biorę, aliści upátruię, że wielu takich się znayduie, którzy od światá zasłpieni, óle rozumieia, s. 283.

Zasmierdzić się w grzechowym kále 'pozostawać w grzechach': niechćiey ná ofstátek zasmierdzić się w grzechowym kále, po posyśkány łasce prsy tej wielkonocney spowiedzi, s. 50.

Zatopić się w rzeczach znikomych 'zająć się rzeczami mało waż-

nymi': *Iak długo sercá wáśse w rzesacách znikomych zátopione będą,* s. 314-315.

Zatrzymywać w cichości 'ogarnąć ciszą': *gdy spokojna pierwsza zatrzymywała wszystko w cichości,* s. 194.

Zażywać słów 'przytoczyć słowa': *Ukoronowany Prorok Dawid, którego słów na początku mowy mojej użyłem,* s. 285.

Zażywać perory 'posługiwać się mową': *Anielskiej przy Adwencie Świętym używam perory,* s. 12.

Zgromadzać coś do kupy 'zbierać razem': *Zbierają oni naprzód wszystkie doskonałości, które są rozdzielone między stworzeniem y z gromadziąc je do kupy, dają nieśkie obdźnienie najwyższego Dobrá,* s. 5.

Złote i kosztowne usta 'świetny mówca': *zamilknąc musiał te złote, y kosztowne usta po świąskim więzieniu, á w nim wielkiego ucierpienia, śmierci okrutnej nastąpił dekret,* s. 136.

Wszystko zostawało w wielkiej cichości 'panowała wielka cisza': *Przyszła zaś pożądana ta godzina [...] w której to gdy wszystko w wielkiej zostawało cichości, y noc w swoim biegu, połowę trzymając, wszechmocny głos Bożki z Królewskiego tronu przyszedł, (Dum medium silentium tenerent omnia, et nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus Domine, á regalibus sedibus venit),* s. 65.

Zostawać w intencji 'mieć zamiar': *y w intencji sábia małego Pána Jezusa zostawał,* s. 137.

Zostawać w ciemnych i grubych umbrach 'zostawać w ciemności': *Powracam ja z królu takowego, gdzieś od dwóchset y więcej lat zostawali ludzie w ciemnych y grubych herezy Luterskiej umbrach,* s. 120.

Żądać wabić się do czegoś 'pragnąć, pożądać czegoś': *przez coby duszą naszą tym bardziej, żądać wabić się do possessji najwyższego Dobrá,* s. 20.

Jak widać z przytoczonych przykładów, na frazeologię K. A. J. Szembeka wywarły wpływ: 1) nienaturalny, kwiecisty styl barokowy, np. rozpięwały się oczy, wielki aparat stroju i ludzi, złote i kosztowne usta; 2) język potoczny, np. zapasć na oczy, brać na uwagę, dojąc do żywego, mieć na pamięci; 3) język tekstów religijnych, np. przesłanie serca, wszystko zostawało w wielkiej cichości. Porównanie z innymi utworami o charakterze religijnym z wieku XVII i początku wieku XVIII mogłoby wskazać, które związki frazeologiczne właściwe były jedynie Szembekowi, a które były ogólne używane.

Bronisława Lindert

ON THE PHRASEOLOGY USED BY KRZYSZTOF ANDRZEJ SZEMBEK
IN THE EARLY 18TH CENTURY

The author presents a number of examples of phraseology used by K. A. J. Szembek in his sermons as Bishop of Chełm, Przemysł and Warmia. She points out that only a few of them have found reflection in the hitherto published dictionaries and vocabularies of phraseology.

The author states also that K. A. J. Szembek's phraseology was under the influence of the unnatural, ornate baroque style (e.g. *złote, y kosztowne uftá, rozplywały się nieraz oczu iego*), the colloquial language (e.g. *na oczy západł, który mu doymie do żywego, Mieumy ná pamięci*), finally the language of Latin religious texts (e.g. *Wiele słów, tyle przeniknienia sercá - Quot hic verba, tot sunt st: multi, tot tentationes, y noc w swoim biegu, połowę trzymáją - et nox in suo cursu medium iter perageret*).

A comparison with other religious texts from the 17th century and the early 18th century could possibly show which of the mentioned phrases were in common use and which were specific of Szembek only.